

DÉLVIDÉKI SZEMLE

1943 NOVEMBER

II. ÉVF. 11. SZÁM

Klebelsberg

KEVÉS államférfinak adatott meg, hogy életművéről kortársai oly világosan és elfogulatlanul mondjanak ítéletet, mint a Trianon utáni Magyarország német nevű, de magyar lelkű kulturpolitikusanak alkotásokban gazdag életéről. Amíg a politikai élet küzdelmeinek kereszttüzeiben állott, addig őt se kímélték meg a támadások nyilai, ellene is mindutalan felhangzottak az ellenfelek rohamkiáltásai. De az alkotásainak élő, életét annak szentelő államférfit mi sem jellemezte jobban, mint hogy a napi politika kicsinyes zajától nem hagyta magát megzavarni és támadóival mit sem törődve dolgozott tovább fáradhatatlan a sokszor sivár jelenben a szebb jövőért, míg csak teste el nem égett a szüntelen alkotás lázában, míg a zaklatott szív utolsót nem dobbant.

Tizenegyedik esztendeje annak, hogy Klebelsberg Kunó az örökkévalóságba távozott s ma már nemcsak márványba faragott alakja emlékezteti reá kortársait, de terjedelmes művek taglalják életét, alkotásait. A kortársak szobraival, éleleírásaikkal szemben rendszerint nem ok nélkül él kételkedő érzéssel különösen a magyar közvélemény. Klebelsberg szobra azonban épen úgy nem váltott ki ellenérzést a magyar közvéleményből, mint ahogy a vele foglalkozó művek is, — ma már szinte Klebelsberg-irodalomról beszélhetünk — ugyanazzal a tárgyilagossággal szólnak hősről, mint aminővel fogadja azokat a magyar társadalom művelt, gondolkodó rétege.

A halálának tizedik évfordulóján megjelent művekből messze kimagaslik nemcsak terjedelme, de mélyreható kutatásai, tárgyilagossága, értékelései, emelkedett szelleme miatt Huszti Józsefnek hatalmas munkája (*Gróf Klebelsberg Kunó életműve*, 1942, 380 l.) Huszti munkáját a Magyar Tudományos Akadémia adta ki, így róva le háláját mindazért, amit Klebelsberg az első világháborút követő pénzügyi leromlás során annyit veszített Akadémiánkért tett. Szép gondolat volt a szerzőtől, hogy munkáját a visszatért magyaroknak ajánlotta, hogy lássák, tanulják, mit tett Magyarország Trianon után az egyetemes magyar műveltség fejlesztése érdekében.

Huszti már munkája címével is hangsúlyozza, hogy nem életrajzot ír, hanem hősenek alkotásait, élete munkáját kívánja tárgyilagosan a magyar közvélemény elé tárni. Ez szerencsés elhatározás volt, így nem terhelte művét az életrajzok aprólékos adataival, vi-

szont hősének alkotásaiban mindig látjuk az embert, az emberre is legjellemzőbb életrajzi adatokkal.

A legérdekesebb fejezetek azok, amelyek a fiatal Klebelsberg-ről szólnak. Látjuk minő szorgalmas, az aprólékossáig menő munkával szerzi meg azokat az ismereteket, amelyekkel felvértézve hozzáfog kulturpolitikai munkájához. Nem tudós természet, nem tudományos, vagy irodalmi babérokra vágyik akkor, amikor az ifjuság olthatatlan szomjával különösen történelmi tanulmányokat folytat. Neki ezek csak szellemi alapvetést adnak a gyakorlati munkához. Amikor a nemzetiségi kérdés részleteibe mélyed, akkor sem politikai célok vezetik, mint annyi kortársát 1914 előtt, mert nem parlamentáris politikai küzdelemmel látja azt megoldhatónak, hanem a magyar társadalom nemzeti erőit más nemzetek sérelme nélkül erősíti aprólékos, áldozatos, feltűnést kerülő, de annál mélyebbre ható munkával. Már a fiatal Klebelsberg tisztában van az- zal, hogy a magyar sorskérdések megoldásánál minő nagy szerep vár a magyar művelődésre. A politikai gondolkozás önállóságát jelentette ez nála épen abban az időben, amikor a magyar nemzet boldogulását, jövőjét elsősorban közjogi eszközökkel vélte a leg- jobban biztosíthatni. Szerencse volt, hogy Klebelsberg, alapos szellemi felkészültségének megszerzése után, közpályáját a miniszterelnök- ségen kezdhetette meg. Itt alkalma nyílt a tehetségeinek és tudásá- nak megfelelő munkára. A nemzetiségi ügyekkel foglalkozott és itt már kezdettől fogva mutatkozott két kiváló, a magyar közéletben együtt, különösen az akkori időkben nem épen gyakori tulajdonsága. Az egyik erős szervező képessége, a másik pozitív beállítottsága minden felmerült kérdéssel szemben. A nemzetiségi kérdésben nem új meddő sérelmi politikát, nincsenek elfogultságot egy irány- ban sem, hiányzik belőle a pártpolitikus gyorsan lobbanó, szeszé- lyes hevülete. Nyugodtan, a szaktudós módszerességével intézi a legkényesebb ügyeket is, méltányos és megértő minden más nem- zettel szemben, a magyarság ügyét más népek sérelme nélkül moz- dította elő. Ez a magatartása, amely mögött izzóan lobogó magyar hazafiság rejlett, európai műveltségében, a napi politikától és erő- szaktól idegen, a meggyőzésre hajlamos egyéniségében gyökerezett.

Nagyszerű szervező képességéről Klebelsberg első bizonyítékot a horvátországi szórvány-magyarság iskoláinak fenntartását célul kitűző Julián-Egyesület megszervezésével adott. Huszti könyvének legérdekesebb lapjai erről szólnak. Azoknak, akik Klebelsberget csak mint nagy alkotások kezdeményezőjét vagy irányítóját ismerték, nagy meglepetés, minő aprólékos gondnal, mennyi részletekbe menő tervezgetéssel, mindenre való körültekintéssel és főként minő fárad- hatatlan munkával végezte ő a horvátországi magyarság megmen- tését. Pedig, bármennyire jelentős munkaterület volt is ez, mégis csak egy részlet volt mind az ő hivatali munkájában, mind az ő át- fogó nagy terveiben. Klebelsbergnek, a magyar kulturpolitika ve- zető szellemének, megértéséhez a kulcsot adja annak megismerése, hogyan készült fel erre tanulmányaival és miként próbálta ki a gyakorlatban is a miniszteriális munka szokványos keretein csak- hamar túlnőve, a céltudatos munka megszervezését.

Klebelsberg nagy tehetségére, munkabírására, széleskörű tudáson alapuló gyakorlati szervező képességére főnökei közül Tisza István figyelt fel a legélesebben. Bár vérmérsékletük, életstílusukat meghatározó hagyományaik is merőben különböznek, mégis egy életre szóló barátság szövődik közöttük. Tisza éles szemmel látja meg Klebelsbergben a jövő nagy kulturpolitikuskát. Ezért emeli ki őt a hivatali bürokráciából és vezeti át a politikába. Klebelsberg határozott célkitűzéseire itt is hű marad. Politikai szereplése az első világháború alatt kezdődött, amikor államtitkárrá nevezték ki, előbb a vallás és közoktatásügyi minisztériumban, majd a miniszterelnökségen s ekkor választotta Kolozsvár is képviselőjévé. Ez a magyar közéletben akkor szinte kötelező lépcső volt ahhoz, hogy a legmagasabb állásokban dolgozhasson majd messzeteleket célként.

Huszi nem említi, de Károly király nem épen szerencsés kezű kabinetirodai főnökének, Polzer-Hoditznak emlékirataiból tudjuk, hogy Tisza Klebelsberget ajánlotta a királynak kabinetirodai főnöknek a trónváltás után. Ez a terv meghiusult, talán nem utolsó sorban azért, mert az udvarnál ekkor lábrakapott irányzat már előre bizalmatlansággal nézett arra, akit Tisza ajánlott. De így is nagyon jellemző, hogy minő nagyra értékelte Tisza Klebelsberget és minő kényes feladatok végzésére is alkalmasnak ítélte.

Az összeomlás — úgy látszott — elsodorta mindazt, amit Klebelsberg addig alkotott, tervei egyszerre elérhetetlen messzeségbe tűntek. Összeomlott a monarchiával együtt a magyar politikának az a rendszere is, amelyet Tisza István képviselt. A vezért mártírhálálba vitte a pusztulás. A két forradalom lezajlása után Klebelsberg is egy minden ízében megváltozott Magyarországot látott maga előtt. Pozitív beállítottságával, finom valóságérzékeléssel mégis nyomban átlátta, hogy a nemzet jövőjét, az újrafelemelkedés lehetőségét nem a múlt hibáin való meddő elkeseredéssel, nem is a napi politika szenvedélyes, szélsőséges, de kártékonyan hiábavaló harcaival biztosíthatja, hanem nagy célokra törő alkotó munkával. Magyarország akkori európai politikai helyzetében alkotó munkára két lehetőség mutatkozott, az egyik kulturális, a másik szociális téren. A nemzet szerencséjére ezek a lehetőségek meglévő nagy hiányokra mutattak. Klebelsberg tehetségének, multjának megfelelően a magyar művelődés újjáépítését és továbbfejlesztését választotta Trianon után életfeladatul. Ehhez egy kis kitérővel jutott el. Előbb 1921 decemberében a belügyi tárcát vállalta Bethlen István minisztériumában, de a második nemzetgyűlés összeülését követő átalakítás során, 1922 június 16-án, a vallás és közoktatásügyi minisztérium élére került. Ezzel Klebelsberg a magyar művelődés irányítója lett és megmaradt a felelős helyen a Bethlen-kormány távozásáig, mely a világgazdasági válság nyomán, 1931 augusztus 20-án következett be.

Nem feladatunk végigvizsgálni miniszterségének alkotásait, kitűnően elvégezte ezt Huszi munkájának számos fejezetében. Itt csak kiemelni szeretnénk, hogy épen Huszi könyvének adataiból tűnik elő minduntalan Klebelsberg legjellemzőbb és legértékesebb alkotó tehetsége: páratlan szervező képessége. Majdnem tíz éves miniszterségét az új intézmények alapítása vagy a régiek korszerű

átszervezése jellemzi. Páratlan erőfeszítéssel és az egész magyar életet áttekintő éles látással nemcsak a megoldást váró feladatokat foglalja egybe, hanem azokat az erőforrásokat is felderíti, hasznosítja, amelyek céljai eléréséhez vezethetnek. Munkája átöleli a magyar művelődés egész területét. Élesen látja, hogy a legelső és legfontosabb feladat a magyar művelődés korszerű kereteinek kiépítése. Ez a feladat is felelt meg a legjobban alkotó, pozitív egyéniségének. Ezért vállalta első sorban az intézmények megszervezését, külső kereteik felépítését. Klebelsberg tíz éves minisztersége alatt több új intézményt szervezett, több új épületet emelt, mint elődei félszázad alatt. Azzal maga is tisztában volt, hogy hátra volt még igen sok esetben életet vinni az új intézményekbe, s hogy különösen szellemekben tovább kell fejleszteni azokat. Bölcs önismeretre vallott, hogy Klebelsberg a maga alkotó erejét a neki legmegfelelőbb területre, ami egyúttal a legfontosabb alapvetés is volt, a szervezésre és az építésre csoportosította. Munkájának ezt a körülhatárolását többször hangoztatta bizalmasai előtt is azzal, hogy a folytatás, az intézmények szellemi életének kiépítése utódaira vár. Azt, hogy ezeket a sajátosan szellemi természetű feladatokat is helyesen látta, bizonyítja sok egyéb között a középiskolai oktatás reformjának felvetése is. Viszont az a körülmény, hogy ez a reform sok kísérletezés után sem oldotta meg teljesen a kérdést, mutatja, hogy Klebelsberg a szellemi problémák megoldásába, lelki adottságainál fogva, nem tudott úgy elmélyülni, mint a szervezésben. Ebben azonban messze fölülmúlta elődeit és ez biztosít számára örökké kimagasló helyet nemzeti művelődésünk történetében.

Akik nem a kortárs szemével nézik majd Klebelsberg életművét, nehezen fogják megérteni, miért volt a sok ellenvélemény, olykor gáncsvetés alkotó munkájával szemben. Ma már világosan látjuk, hogy tárgyi alapja ennek ugyancsak kevés lehetett. A parlamentáris étellel együtt járó pártpolitikai küzdelmekből fakadt ezeknek legnagyobb része. De hozzájárult ehhez az is, hogy Klebelsberg míg élt, sohasem volt népszerű politikus. Nem mintha megvetette volna a népszerűséget, bár nem is hajhászta azt, de volt egész lényében, magatartásában — s ez beszédeiben, írásaiban is minduntalan kiütközött — valami elzárkózás az emberekkel, a világgal szemben. Aszkétának mondhatjuk őt abban az értelemben, hogy minden erejét áldozatosan és fenntartás nélkül állította az eszme: a magyar nemzeti művelődés emelése szolgálatába. Fanatikus volt eszméinek és alkotásainak. Ilyen típusú államférfit a magyar közélet Klebelsberg előtt nemigen ismert, aki nemcsak idegen a napi politika kétségkívül hasznos, sőt olykor szükséges ügyeskedéseitől, hanem konokul kitart és harcol alkotásaiért, dacol a meg nem értés, vagy a politikai ellenfelek gáncsvetéseivel is. Nagy áldás Magyarországra, hogy Klebelsberg nem vesztette el fanatikus hitét a népszerűtlenség sodrában sem, különben a magyar művelődés a legnagyobb jelentőségű alkotások egész sorával szegényebb lenne.

Huszti nagyértékű munkája sok oldalról, apró részletességgel, de mindig tárgyilagos felfogásban mutatja be hőseit. Munkája alapvető fontosságú a magyar művelődés történetében.

De olvasása egy adósság felismerésére is ébreszt. A kiegyezés utáni Magyarország művelődéspolitikusai közül miért hiányzik még mindig Trefort Ágoston és Berzeviczy Albert életrajza? Különösen az utóbbi jelent érthető hiányt, mert Berzeviczy a magyar kultúra vezető helyein közel félszázadig működött és egyéniségénél fogva inkább a magyar művelődéspolitikai szellemi kérdéseivel foglalkoztatták. A magyar belpolitikai viszonyok okozták, hogy Berzeviczy ezen a területen sem végezhetett olyan hatalmas munkát, mint aminő Klebelsbergnek osztályrészül jutott.

AZ AKADÉMIAI EMLÉKBESZÉDEK klasszikus hagyományain halad Szily Kálmán megemlékezése, amely az Akadémia ünnepi ülésén hangzott el. Szily Klebelsberg legbelsőbb munkatársainak egyike volt, a felsőoktatási és vele kapcsolatos kérdésekben. Emlékbeszédéből szépen, plasztikusan emlékezik ki Klebelsberg alakja, ezen már a történetírásnak sem lesz sok alakítani valója. Érdekesekek, amiket Szily Klebelsberg tudománypolitikájáról mond, olyan terveiről is szólva, amelyek egy vagy más okból meg nem valósulhattak. Mindez még színesebbé, még határozottabbá teszi Klebelsberg alakját, ahogy ma már előttünk áll.

A magyar tudományos élettel Klebelsberg akkor került először szorosabb kapcsolatba, amikor a Magyar Történelmi Társulat 1917 tavaszán elnökévé választotta. Ettől kezdve haláláig innen irányította a magyar történetkutatás munkáját. Fáradhatatlan volt új és új munkaterületek feltárásában és a munka megszervezésében. Nevéhez fűződik a konstantinápolyi magyar történelmi intézet megalapítása, amely sajnálatos módon az összeomlás óta nem tudta újból felvenni a munkát. Ő kezdeményezi és szervezi meg a bécsi magyar történetkutatást, de csakhamar újjá éleszti Rómában Fraknoi Vilmos alkotását is, majd kiterjeszti a kutató munkát Európának a magyar történelem szempontjából legfontosabb levéltáira is. Nagy kiadvány sorozatot indít meg a Történelmi Társulat útján. Magyarország újabbkori történetének forrásait. Ugyancsak az ő kezdeményezésére indul meg Széchenyi István összes műveinek hatalmas terjedelmű kritikai kiadása is. Ezek csak a legfontosabb útjelzői annak a sokágú munkának, amit Klebelsberg a Történelmi Társulat elnöki székében végzett. Szépen és egyben a történetíró finom analízisen épülő tárgyilagossággal írta ezt meg Domanovszky Sándor (*Emlékezés Gróf Klebelsberg Kunó elnökségére*, Századok, 1942, 384—406. ll.), akit erre a méltó feladatra az is különösen kijelölt, hogy Klebelsberg baráti köréhez tartozott és tudománypolitikai kérdésekben tanácsadója is volt.

Többször hangzott el Klebelsberg életében a dicséretnek hangzó, de alapjában gáncsoskodó megjegyzés, hogy neki a renaissance korában kellett volna élnie, az lett volna alkalmas idő az ő nagy alkotó és építő terveinek megvalósítására. A magyar nemzet nagy szerencséjére azonban Klebelsbergnek a Trianon utáni Magyarország kulturális újjáépítése jutott osztályrészül. És most, amidőn alkotásai nemcsak kiállták az idők viharát, de a nemzet életében nélkülözhetetlenné váltak, elmondhatjuk, hogy nélküle,

alkotóereje és alkotásai nélkül a magyar nemzet művelődése Trianon után nem mutatta volna azt a magas színvonalat, amely akkor, a legnehezebb időkben is, a Kárpát-Duna medence népeinek élére helyezte. Ez Klebelsberg, a művelődéspolitikus, halhatatlan érdeme.

TÓTH LÁSZLÓ.

Eltűnt helységek a Tisza-Marosszögletben

A MAI Kübekháza területén hajdan négy helység állott fenn: Baromlak, Béb, Buzsák és Százegyház. *Baromlak* kettő is volt itt a Maros-Tisza szögletben: egyik a mai Kübekháza helyén, tehát a Marosvidéken, a másik a szintén torontálmegyei Csóka mellett, a Tisza partján. *Béb* nem a mai Óbéba helyén, hanem a mai Kübekháza területén feküdt; még mintegy ötven évvel ezelőtt Kisbéb néven önálló adózó község volt és csak akkor olvadt bele Kübekháza községbe. *Buzsák* vagy Budzsák nevét ma is őrzi nevében Kübekházán a Budzsák-dülő. Baromlak és Béb fennállásáról már a török hódoltság előtt vannak bizonyosságaink. Buzsák helység emlékét az említett dülő nevén kívül csak a kübekházai anyakönyvek tartották fenn. *Baromlak* neve nem szorul magyarázatra. *Béb* valószínűleg ősi személynév és így a község alapítójának nevét viseli. Hasonló nevű község van Veszprémmegyében. *Buzsák* talán szintén személynév. Hasonló nevű Veszprémmegyében a Dunántúl, Somogyvármegyében és ez már a 14. század közepén a pápai tizedlajstromban mint egyházas-hely fordul elő. *Százegyház* a katonai térképen mint „Szegyház“ fordul elő. Kétségkívül templomától vette ősi nevét. Ezt a török hódoltság utáni korban a hivatalos iratok és térképek annyira eltorzították („Scheetiosch“, „Satias“, „Zaitios“), hogy jeles történészek se ismerhettek rá és kénytelenek voltak a marosjobbparti Sajtény községgel azonosítani¹⁾, jöllehet ez is egyike lett ama „bánáti puszták“-nak melyeket Szeged városa haszonbérelt.

Valamikor itt terült el a hatalmas Ajtony fejedelem tartománya. Magyaros vagy mai kiejtéssel Ajtony névvel jelöli újabb történetirodalmunk azt a kényurat, akinek Szent István uralkodásakor szolgált az a föld, mely a Kőröstől az erdélyi részekig, Widinig és Szörényig terjedt. Ugyanaz a földterület volt ez, amely fölött egykor Glád vezér uralkodott, kibővítve a marosontúli és szörényi részekkel. Ezért a fejedelmet Glád ivadékának tartják. A későbbi Ajtonymonostorától nyugatra, a Maros balpartján fekvő Marosvárott tartotta székhelyét. Némely történetíró szerint itt, a Maros-Tisza szögletében torlódtak össze a népvándorlások áramlatai. Itt tanyázott Decebal, Traján és Attila óta valamennyi harcias nemzet. Amely nép a rómaiak után ezt a területet megszállta, az itt talált erősségeket és a marosvári rév erődítményeit felhasználta. Ez a vidék tele van népvándorlási halmokkal és pogány sírokkal. „A halmok tetejéről Kanizsa és Csanád felé tekintve, kibontva